

СОНДАЖНА АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА НА ЛОКАЛИТЕТУ КАДИЈСКИ КРСТ КОД КЊАЖЕВЦА

Милош Јевтић, Филозофски факултет, Београд
Мирко Пековић, Војни музеј, Београд

Кључне речи: источна Србија, Књажевац, Кадијски крст, сондажна истраживања, старчевачка култура, бронзано доба

Локалитет Кадијски крст налази се на југозападној периферији Књажевца, са десне стране Сврљишког Тимока. Ситуиран је на северним огранцима благих падина брда Липовица (између Сврљишког и Трговишког Тимока) које захвата северни део планине Тресисаба. На делу потеса Кадијског крста (назван тако јер се на том месту налазило неколико заветних крстова) са десне стране пута Књажевац - Сврљиг, Сврљишки Тимок прави велику кривину, управо изнад Кадијског крста, што је и последња падина брда Липовица у облику ширег језичка (који пада према реци). Потес Кадијски крст је са запада и севера окружен за око десет, а на појединим местима и више метара нижом долином Сврљишког Тимока, док је са источне стране лимитиран широм јаругом која је настала просецањем корита безименог потока, који се спушта са падина брда Липовица.

Археолошко налазиште забележено је децембра 1987. године, приликом земљаних и грађевинских радова на регулисању тока Сврљишког Тимока, на делу између локалитета (потеса) Кадијски крст и новоформираног Џервиног насеља (са друге, леве обале реке). Крајем 1987. и током 1988. године прикупљена је већа количина археолошког материјала (углавном уломци керамике и то праисторијске,

TRENCH TYPE EXCAVATIONS OF ARCHAEOLOGICAL SITE KADIJSKI KRST NEAR THE TOWN OF KNJAŽEVAC

Miloš Jevtić, Faculty of Philosophy, Belgrade
Mirko Peković, Army Museum, Belgrade

Key words: eastern Serbia, the town of Knjaževac, Kadijski krst, trench type excavations, the Starčevo culture, Bronze Age

The archaeological site Kadijski krst is located in the southwest outskirts of the city of Knjaževac, on the right bank of the river Svrlijski Timok. It is situated on the northern slopes of the Lipovica hill (between rivers Svrlijski and Trgoviški Timok) which belongs to the northern part of the Tresibaba mountain. In the area of Kadijski krst (named after several votive crosses that used to be placed here), on the right side of the local road Knjaževac-Svrljig, the river Svrlijski Timok makes a big curve just upstream of the archaeological site. This area is also the last slope of the Lipovica hill shaped like a wide crescent. The Kadijski krst locality is, on the western and northern sides, surrounded by the 10 and more meters lower Svrlijski Timok river valley. On the eastern side it is flanked by a wide ditch formed when the bed of a smaller stream, which runs down the slopes of the hill, was cut.

This archaeological site was registered in December of 1987 during construction works aimed at regulating the course of the Svrlijski Timok river, on the territory between the mentioned site and a modern settlement called Džervino naselje (located on the left river bank). At the end of 1987 and during 1988 a significant number of archaeological artifacts were gathered (mostly shards of prehistoric and to a lesser extent medieval and Late Classical period pottery). The most significant finds from this site are a Basarabi type bowl with rich ornaments and a very well preserved medieval long sword.

A large area of the site was destroyed partly during construction works on the riverbed of the Svrlijski Timok and partly during the construction of the Relax shoe factory, when a significant part of the terrain was covered with the soil from the banks of the Svrlijski Timok river. From the 25th of September to the 4th of October 2003, trench type excavations were carried out with an aim of determining the stratigraphic situation of this multilayered site. Four trenches were opened on three separate locations,

а мањим делом средњовековне и касноантичке). Са овог локалитета реконструисана је једна, богато украшена здела Басараби типа, а откривен је и један изузетно добро очуван, дуги средњовековни мач.

Део локалитета је девастиран приликом грађевинских радова на регулисању тока Сврљишког Тимока као и приликом изградње фабрике ципела Relax, када је знатан део терена насипан земљом са обале Сврљишког Тимока.

У времену од 25.09. до 04.10.2003. године изведена су сондажна археолошка истраживања која су имала за циљ идентификовање стратиграфије овог вишеслојног налазишта. Том приликом отворене су четири сонде, на три независне локације, укупне површине од 74 m² (две сонде 4x6 m - Сектор I, једна сонда 2x10 m - Сектор II и контролни ров - сонда дим. 1,5x4 m - Сектор III).

На последњој падини Липовачког брда, непосредно иза фабрике Relax, на делу где је било највише трагова површинског археолошког материјала, отворене су две сонде, дим. 6x4 m, али у њима нису откривени остаци културних слојева, него се копало до распаднуте стене, односно до стерилне жутоцрвенкасте земље.

Даљим трагањем за археолошким локалитетима на Кадијском крсту отворена су два мања ископа ближе току Сврљишког Тимока (на удаљености од око 120 m јужније, односно југозападно од претходне две сонде).

У јужном, подужном профилу велике јаруге (настале током

overall area of 74 m² (two trenches 4x6 m in dimensions named Sector I, one trench 2x10 m in dimensions-Sector II and a control trench 1.50x4 m in dimensions-Sector III).

On the last slope of the Lipovica hill, just behind the shoe factory, two trenches were opened since that was the area where the most of the archaeological material were found. The excavations in those two trenches did not produce any remains of cultural layers and they were stopped when disintegrated bedrock i.e. a level of yellowish-red sterile soil was reached. In further search for archaeological remains, two smaller trenches were opened closer to the riverbed (approximately 120 m southwest from the first two trenches).

In the southern, longer section of the large ditch (formed during construction works) a smaller trench was opened marked as Sector II. The slope of the section was cut here only in the width of around 1 m and the length of 10 m. At the depth of 2 m, where a cultural layer of the Starčevo culture was registered, this trench was widened by around 2 m. Two cultural layers were visible in the trench section. At the depth of around 0.5-0.75 m (layer of dark brown, greasier soil) a Bronze Age layer was registered with scarce finds of crushed daub and smaller pottery shards characteristic for the Middle and Late Bronze Age. The other cultural layer, representing the Starčevo culture, was registered beneath the sterile yellowish-brown soil layer, at the depth of around 2-2.20 m from the ground surface. Besides a larger number of pottery shards common for

Слика 1 - Поглед на локалитет Кадијски крст
Figure 1 - View on the site Kadijski krst

регулације Тимока), отворен је мањи ископ, означен као Сектор II. Наиме, овде је само у ширини од око 1 m засечена косина профила, у дужини од 10 m. На нивоу старчевачког културног слоја на око 2 m дубине, овај ископ је, услед косине профила, проширен на око 2 m. У профилу ископа јасно се уочавају два културна слоја. Млађи слој са врло сиромашним налазима из бронзаног доба, ситно измрвљеним лепом и мањим уломцима керамике са одликама средње или старије фазе касног бронзаног доба забележен је на дубини од око 0,5 до 0,75 m (слој тамнорке, масније земље). Наредни слој забележен је после дебљег слоја стерилне жутомрке земље, налази се на око 2-2,20 m релативне дубине, мерено од површинског слоја и припада раној старчевачкој култури. Осим већег броја уломака старчевачке керамике (монохромна керамика са добро глачаним спољним површинама, претежно црвенопечени мањи лонци са кратким, на спољну страну извијеним ободом и тунеластим дршакама на средишњем делу заобљеног трбуха, уломци керамике украшене псеудоимпресом, и то најчешће отиском ноштију, ређе штапањем), констатован је и мањи број кремених одбитака и ножића, део жрвња од крупнозрног пешчара, животињске кости и мањи уломци печеног лепа.

Поред тога, издваја се и део плиће укопане земунице (у лесну, жуту подлогу) са више трагова запеченог лепа на дну, уломцима керамике, гаражи и др. Већи део земунице је однет (при регулацији реке) у току прокопавања "Велике Јаруге", а истражен је само узан појас у ширини до око 1 m, док остаци земунице (у ширини од око 3 m) залазе у профил сонде.

На око 120 m од "Велике Јаруге", у југозападном делу вишњика, који је свега 80 m удаљен (северно) од десне обале Сврљишког Тимока, отворена је мања сонда (1,5x4 m) између два низа стабала вишања (који су на 3 m раздаљине). Копало се до релативне дубине од око 1,4 m, и јасно су уочена два културна слоја која припадају бронзаном добу. Посебно је драгоцен налаз из југоисточног дела сонде, на релативној дубини од 0,8 до 1,15 m. У овом делу је откривено доста уломака керамике, односно три веће керамичке посуде (имају елемената за реконструкцију), које су претежно

the Starčevo culture (highly burnished monochrome pottery, mostly red fired smaller pots with short averted rim and tunnel shaped handles in the center of a rounded belly, pottery shards with "pseudo-impressed" ornaments most often of nail imprint and in some cases pinching ornament), material sequence from this layer consists of a small number of flint tools, a fragmented grinder, animal bones and pieces of daub.

Remains of a shallower, semi-subterranean dwelling were also found in this layer. The dwelling was dug into the loess-type soil with traces of burned daub and pottery shards on its floor. A significant part of the dwelling was destroyed during construction works on the "Velika Jaruga" (Large Ditch¹) leaving only a narrow belt, around 1 m wide, to be excavated. Unexcavated remains of the dwelling (3 m wide) spread underneath the trench section. In the southwest part of an orchard, at around 120 m from "Velika Jaruga" and 80 m from the right bank of the Svrlijski Timok river, a smaller trench was opened (1.5x4 m) between two rows of cherry trees (distance between rows is 3 m). This trench, excavated to the depth of approximately 1.40 m, showed two cultural layers dated to the Bronze Age. Significant finds were unearthed in the southeast part of the trench, 0.8 to 1.15 m deep. A large number of mostly burnished and unornamented pottery shards was discovered here belonging to three larger vessels (sufficient number of fragments for reconstruction was found). Also discovered was a smaller pot or beaker with short and wide ribbon handles that barely rise above the rim (characteristic for the cultures of the Early Bronze Age, especially Bubanj Hum III). One of the most eminent finds is a part of a bigger pot, ornamented with a row of round imprints on its neck and shoulder. Neck ornament also consists of vertical fields filled with imprints which

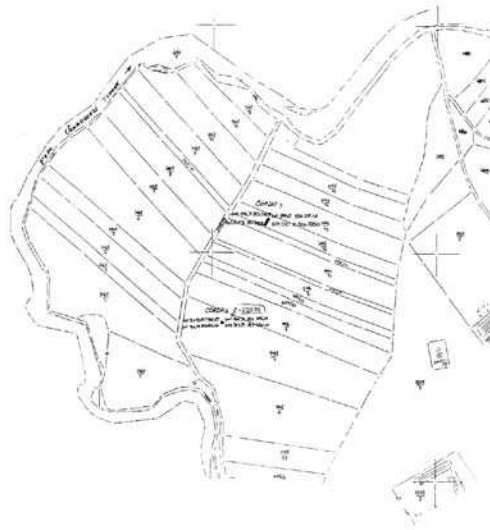
Слика 2 - Група бронзанодобске керамике у сонди 4
Figure 2 - The group of bronze-age pottery in trench 4

¹ translator's comment

неорнаметисане и глачане. Такође, откривени су и мањи лонци или пехари са кратким и доста широким тракастим дршкама које незнатно прелазе обод (одлика култура раног бронзаног доба, пре свега Бубањ Хум III). Посебно се издваја део већег лонца са тракастим дршкама на ободу, који је украшен низом крупнијих, кружних отисака на рамену и врату суда, где се уз једноставан низ запажа и мотив неколико кратких вертикалних поља са овим отисцима, што је одлика Костолачке керамике, а све то веома подсећа на керамику са неколико насеља раног бронзаног доба на Пештери (Рас - Градина, Јужац, Постоње).

Издаваја се, чини се као део неухватљиве јаме, која делом залази у два профила сонде (источни и јужни) и налаз целе, мање украсне игле са петљастом главом (тзв. псеудокипарске игле), на релативној дубини од 1,15 m која, такође припада хоризонту насеља раног бронзаног доба.

У току септембра 2004. године биће настављена сондажна истраживања.

План - Локалитет
Кадиски крст
Plan - Site Kadijski krst

are characteristic for pottery dated to the Kostolac culture. Vessels ornamented in such a manner strongly resemble pottery from several settlements from the Early Bronze Age on Pešter heights (Ras-Gradina, Južac, and Postenje).

Another significant find is a smaller ornamental needle with knot-shaped head (the so-called pseudo-Cyprian needle) which also belongs to the Early Bronze Age layer. The needle was found at the depth of 1.15 m in a not precisely defined pit that spreads underneath two sections of the trench (eastern and southern).

The trench type excavations will be continued in September of 2004.